

ПРАВОВА ПРИРОДА ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

LEGAL NATURE OF CONTRACTUAL OBLIGATIONS UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL

Резніченко С.В., к.ю.н., професор,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеський державний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена аналізу особливостей, які виникають при вчиненні договірних зобов'язань в умовах воєнного стану. В статті проаналізовано діюче цивільне законодавство, наукові публікації та судову практику з тематики дослідження.

Зазначено, що вторгнення російської федерації на територію України суттєво вплинуло на майже всі сфери життєдіяльності українських громадян, включаючи можливість виконання їх цивільно-правових зобов'язань, що може призвести до невиконання значної кількості цивільно-правових договорів, укладених в Україні.

Зроблено висновок, що умови воєнного стану створюють складні виклики для виконання договірних зобов'язань, переносючи акцент з регулювання рутинних відносин на важливі аспекти національної безпеки та стабільності. Аналізуючи цей контекст, стає очевидним, що потрібно враховувати низку факторів для забезпечення ефективного функціонування системи договірних зобов'язань під час воєнного стану.

Зазначено, що дипломатія та міжнародна співпраця виявляються ключовими елементами, які можуть сприяти розв'язанню конфліктів та забезпеченню виконання договорів в умовах кризової ситуації. Спеціальні закони та механізми, які враховують гнучкість та особливості воєнного стану, дозволяють зберегти рівновагу між захистом національних інтересів та виконанням міжнародних зобов'язань.

Встановлено необхідність врахування того, що в умовах воєнного стану прозорість, ефективна комунікація та гуманітарні винятки стають ще більш важливими. Розвиток міжнародних механізмів взаємодії та оперативна взаємодія між державами можуть значно полегшити розв'язання проблем та збереження важливих договірних відносин.

Зроблено висновок про те, що вдосконалення системи виконання договірних зобов'язань в умовах воєнного стану вимагає комплексного підходу, який об'єднує правові, дипломатичні та гуманітарні аспекти. Тільки такий підхід може забезпечити стійке функціонування договірної системи в умовах, коли вона найбільше випробується і вимагає найбільшої уваги та обережності.

Ключові слова: воєнний стан, форс-мажор, непереборна сила, укладення договору, зміна договору, розірвання договору, договірні зобов'язання, цивільне право.

The article is devoted to the analysis of the features that arise when performing contractual obligations under martial law. The article analyzes the current civil legislation, scientific publications and judicial practice on the subject of the study.

It is noted that the invasion of the Russian Federation into the territory of Ukraine significantly affected almost all spheres of life of Ukrainian citizens, including the possibility of fulfilling their civil-law obligations, which may lead to non-fulfillment of a significant number of civil-law contracts concluded in Ukraine.

It is concluded that martial law conditions create difficult challenges for the fulfillment of contractual obligations, shifting the emphasis from the regulation of routine relations to important aspects of national security and stability. Analyzing this context, it becomes clear that a number of factors must be taken into account in order to ensure the effective functioning of the system of contractual obligations during martial law.

It was noted that diplomacy and international cooperation are key elements that can contribute to the resolution of conflicts and ensuring the fulfillment of agreements in a crisis situation. Special laws and mechanisms that take into account the flexibility and peculiarities of martial law allow maintaining a balance between the protection of national interests and the fulfillment of international obligations.

The need to take into account the fact that transparency, effective communication and humanitarian exceptions become even more important in martial law conditions has been established. The development of international cooperation mechanisms and operational cooperation between states can significantly facilitate the resolution of problems and the preservation of important contractual relations.

It was concluded that the improvement of the system of fulfillment of contractual obligations in the conditions of martial law requires a comprehensive approach that combines legal, diplomatic and humanitarian aspects. Only such an approach can ensure the stable functioning of the contractual system in the conditions when it is most tested and requires the most attention and caution.

Key words: martial law, force majeure, force majeure, concluding a contract, changing the contract, terminating the contract, contractual obligations, civil law.

Постановка проблеми та її актуальність. Умови воєнного стану характеризуються підвищеним рівнем загрози, що виникає унаслідок збройного конфлікту або іншої надзвичайної ситуації. У таких умовах функціонування суспільства та його членів значно обмежується, включаючи укладання та виконання договорів. Умови договорів під час воєнного стану набувають особливого значення і потребують уважного аналізу та розуміння їхнього функціонування в умовах кризових ситуацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження особливостей даної проблематики є предметом вивчення науковців, які цікавляться як теоретичними особливостями договірних зобов'язань в умовах воєнного стану, так і вирішенням практичних проблем, які виникають в даній сфері. Зокрема, цікавими є останні публікації таких фахівців, як: Крат В. [1], Макаренко О. [2], Маліновська І. [3], Мельник О. [4], Нікітін О. [5], Чередніченко М. [6] та ін.

Метою статті є аналіз особливостей, які виникають при вчиненні договірних зобов'язань в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Згідно з чинним законодавством визначено зміст правового режиму воєнного стану, процедуру його введення та скасування, а також встановлено правові принципи функціонування органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій у період воєнного стану. Крім того, встановлені гарантії прав і свобод людини та громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб. Зокрема, під воєнним станом розуміється: «особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності,

а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [7].

Отже, можна сказати, що договірна діяльність нині поділяється на два умовні сегменти: договори, які були укладені до початку дієвого воєнного стану та після введення даного правового режиму. Враховуючи, що такий стан є форс-мажорною обставиною, можна з впевненістю казати, що положення про дії, що необхідно вчинити в умовах форс-мажорних обставин і наслідки, які наступають щодо виконання договірних зобов'язань із застосуванням форс-мажору, стосуються усіх сторін відповідного договору.

Розв'язання суперечливих правовідносин, що виникають у контрактних відносинах, в певній мірі також буде залежати від того, як визначено положення про форс-мажор у договорі. Проте, існують випадки, коли у укладених договорах положення про форс-мажор взагалі відсутні або не деталізовані достатньо, що ускладнює розуміння дій сторін та наслідків застосування цього принципу.

Згідно зі ст. 617 ЦК України, дія воєнного стану не звільняє сторони від виконання своїх договірних зобов'язань. Форс-мажор може звільнити сторону від відповідальності за порушення строків виконання, але не звільняє від самого зобов'язання. Тобто, в цей період форс-мажорні обставини можуть призводити лише до тимчасової відстрочки у виконанні договірних зобов'язань до закінчення таких обставин. Сторони залишаються зобов'язаними виконувати укладений між ними договір до припинення/скасування воєнного стану, оскільки цей договір є обов'язковим для них згідно зі ст. 629 ЦК України та ст. 193 ГК України.

У випадках, коли форс-мажорні обставини призводять до порушення договірних зобов'язань, значущим аспектом є доведення неможливості виконання зобов'язань з боку особи, яка їх порушила. Це випливає зі статей 617 ЦК України та 218 ГК України. Проте наявність форс-мажорних обставин не є достатнім підтвердженням неможливості виконання договірних зобов'язань. Практика судових рішень показує, що сторона, яка посиляється на форс-мажор, повинна довести перед судом не лише факт форс-мажорних обставин, але й надати докази, які підтверджують, що саме ці обставини перешкоджають виконанню договірних зобов'язань у конкретних умовах договору.

З огляду на аналіз наукових та практичних джерел, можемо виділити наступні «легальні» аспекти укладання договорів в умовах правового режиму воєнного стану:

- діяльність міжнародного права: воєнний стан може відіграти роль у зміні принципів міжнародного права та режиму виконання договорів між країнами. Зокрема, укладання та виконання договорів під час конфлікту вимагає дотримання принципів справедливості та міжнародного гуманітарного права;

- особливості внутрішнього законодавства: в багатьох країнах існують спеціальні норми, що регулюють дію договорів під час воєнного стану. Ці норми можуть надавати державі право встановлювати обмеження на виконання або визнання певних видів договорів.

Для виконання договірних зобов'язань під час дії правового режиму воєнного стану необхідно подолати наступні виклики, які мають місце:

- фінансові обмеження: внаслідок військового конфлікту можуть виникнути значні економічні труднощі для держави, що може відобразитися на її здатності виконувати фінансові зобов'язання за договорами;

- безпека та конфіденційність: підвищена нестабільність та загрози безпеки можуть вимагати перегляду та модифікації договорів для забезпечення національної безпеки та збереження конфіденційності.

Також досить значну роль в даному питанні відіграє міжнародна співпраця та дипломатія. Зокрема, важливу

роль відіграють міжнародні організації, адже умови воєнного стану часто вимагають міжнародної співпраці та взаємодії. Міжнародні організації можуть виконувати важливу роль у сприянні укладанню та виконанню договорів. Також важливими є дипломатичні ініціативи, адже вирішення конфліктів та здійснення дипломатичних зусиль може допомогти у підтримці стабільності та виконанні договірних зобов'язань навіть в умовах воєнного стану.

Таким чином, умови воєнного стану поставляють певні виклики перед договірними зобов'язаннями, водночас визначаючи необхідність гнучкості та співпраці міжнародних учасників. Важливо забезпечити рівновагу між захистом національних інтересів та виконанням зобов'язань за міжнародними договорами навіть у найскладніших ситуаціях.

Треба також відзначити, що після введення правового режиму воєнного стану Торгово-промислова палата України (далі – ТПП) у лютому 2022 року прийняла лист № 2024/2.0-7.1 [8]. У цьому листі ТПП визначила військову агресію Російської Федерації проти України як форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) для всіх фізичних та юридичних осіб у договірних відносинах. Разом з тим, даний лист не у всіх випадках дає можливість тимчасово уникнути відповідальності щодо не виконання договору. Має місце певна процедура, яка повинна бути дотримана. Зокрема, підприємець повинен заповнити заяву, в якій зазначаються конкретні обставини, що призвели до неможливості виконання ним певного договору, сплатити відповідний збір та представити документи для підтвердження цих обставин. Серед таких документів можуть бути акти органів влади та їх підрозділів, погодні умови, висновки та акти експертів і фахівців щодо нещасних випадків (наприклад, пожежі, вибухи тощо). Для кожного договору подається окрема заява. Після аналізу цих документів та всієї інформації ТПП приймає рішення щодо видачі чи не видачі сертифіката, який підтверджує визнання зазначених обставин як форс-мажорних [9].

В межах пропозицій щодо вдосконалення системи виконання договірних зобов'язань в умовах правового режиму воєнного стану:

- 1) розробка спеціальних законів: розгляд можливості прийняття спеціальних законів, що регулюють умови виконання договорів під час воєнного стану;

- 2) міжнародна координація: створення міжнародних механізмів для координації виконання договорів між країнами під час воєнного стану;

- 3) створення механізмів взаємоперевірки: встановлення механізмів, що дозволяють сторонам перевіряти виконання договірних зобов'язань один одним в умовах воєнного стану;

- 4) гнучкість у зміні умов договору: включення в договори положень, що передбачають гнучкість у зміні умов чи тимчасовому призупиненні виконання в умовах кризових ситуацій, це може бути особливо важливим для фінансових або торговельних угод;

- 5) гуманітарні винятки: визначення в договорах гуманітарних винятків, що дозволяють сторонам відступати від певних зобов'язань у випадках, коли це необхідно для захисту життя та благополуччя населення;

- 6) активна роль дипломатії: залучення дипломатичних зусиль для вирішення конфліктів та пошуку компромісів умов виконання договорів, адже сприяння діалогу та взаєморозумінню може великою мірою полегшити виконання договорених зобов'язань;

- 7) ефективна комунікація: розвиток механізмів для ефективної комунікації між сторонами договорів, це включає як оперативний обмін інформацією, так і використання сучасних технологій для забезпечення швидкого та надійного зв'язку;

8) стимулювання сторін до спільного здійснення проєктів або програм у період воєнного стану сприяє створенню основи для довгострокових взаємин та поліпшення співпраці.

Ці пропозиції мають на меті забезпечити ефективну систему виконання договірних зобов'язань в умовах правового режиму воєнного стану, зберігаючи баланс між національними інтересами та міжнародними зобов'язаннями.

Висновки. Умови воєнного стану породжують складні завдання у виконанні договірних зобов'язань, зсуваючи увагу з регулювання звичайних відносин на ключові аспекти національної безпеки й стабільності. При розгляді цього контексту стає очевидним, що необхідно враховувати різноманітні фактори для забезпечення ефективності системи договірних зобов'язань під час воєнного стану.

Дипломатія та міжнародна співпраця виявляються ключовими елементами, які можуть сприяти розв'язанню

конфліктів та забезпеченню виконання договорів в умовах кризової ситуації. Спеціальні закони та механізми, які враховують гнучкість та особливості воєнного стану, дозволяють зберегти рівновагу між захистом національних інтересів та виконанням міжнародних зобов'язань.

Однак важливо враховувати, що в умовах воєнного стану прозорість, ефективна комунікація та гуманітарні винятки стають ще більш важливими. Розвиток міжнародних механізмів взаємодії та оперативна взаємодія між державами можуть значно полегшити розв'язання проблем та збереження важливих договірних відносин.

Отже, для поліпшення системи виконання договірних зобов'язань під час воєнного стану необхідний комплексний підхід, який охоплює правові, дипломатичні та гуманітарні аспекти. Лише такий підхід може забезпечити стійке функціонування системи умов, коли вона переживає найбільші випробування і потребує максимальної уваги й обережності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крат В. Огляд специфіки регулювання окремих цивільних відносин під час воєнного стану. URL: <https://t.me/glossema/105>
2. Макаренко О.Ю., Макаренко Н.А. Форс-мажорні обставини: виконання договірних зобов'язань у період збройної агресії російської федерації на території України. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 2(79). С. 32–39.
3. Маліновська І.М., Острогляд Д.А., Чернявська Д.С., Целиковська О.А. Воєнний стан як підстава зміни істотних умов договору та підстава звільнення від відповідальності за порушення договірних зобов'язань. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 192–195.
4. Мельник О.О. Виконання умов договору внаслідок дії обставин форс-мажору під час воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Вип. 74. Ч. 1. С. 98–102.
5. Нікітін О. Особливості виконання договірних зобов'язань під час воєнного стану за відсутності в договорі положень про форс-мажор. URL: <https://id-legalgroup.com/blog/osobennosti-vipolneniya-dogovornih-obyazatelstv-vo-vremya-voennogo-polojeniya-pri-otsytsivii-v-dogovore-polojenii-o-fors-majore-oleg-nikitin-advokat-id-legal-group/>
6. Чередніченко М. Воєнний стан: чи змінились наслідки невиконання цивільно-правових зобов'язань. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytcs/210706_vonnyy-stan-chi-zmnilis-nasliski-nevikonannya-tsvivno-pravovikh-zobovyazan
7. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
8. Торгово-промислова палата України: Лист від 28.02.2022 р. № 2024/2.0-7.1. URL: <https://ucci.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf>
9. Договірні спори та форс-мажор: чи дійсно тепер можна законно не виконувати договори? URL: <https://mklegalservice.com/tpost/shxlpvr811-dogovrn-spori-ta-fors-mazhor-chi-disno-t>